

Eliel Lagercrantz – sámegeiela dutki gii čálii giellaoahpa mearrasámegeiela vuodul

MARIT B. HENRIKSEN

1. Láidehus

Davvisámegeielas leat golbma váldosuopmana – duortnussámegeiella, siseatnansámegeiella ja mearrasámegeiella. Davvisámegeiela dutkamušain leat guokte barggu mat ollásit leat čállojuvvon mearrasámegeiela vuodul. Dát guokte barggu leat Eliel Lagercrantza giellaoahppa *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten*, mii almmuhuvvui 1929, ja Paavo Ravila doavttirgrádadutkkus *Das Quantitätssystem des Seelappischen Dialektes von Maattivuono*, mii almmuhuvvui 1932. Ravila dutkamušas leat fonehtalaš guorahallamat guovddázis, ja son meannuda earenoamážit Máttavuona mearrasámegeiela kvantitehtavuogádaga. Lagercrantz lea fas čállán ollislaš davvisámegeiela giellaoahpa mearrasámegeiela suopmaniid vuodul.

Mu diedus lea Eliel Lagercrantz áidna gielladutki gii lea válljen čállit ollislaš giellaoahpa mearrasámegeiela vuodul, ja dát juo bovttii mu sáhkkiivuoda. Logadettiin lean fuomášan ahte Lagercrantz muđui ge válljii earenoamáš lahkonaanvugiid iežas dutkamii, ja lea beroštahtti oahpásnuvvat su materiálii ja jurddašanvuohkáii. Dás háliidan ge guorahallat muhtun osiid Eliel Lagercrantza dutkanbarggus. Álggus buvttán oanehis oppalaš geahčastaga su dutkanbargguin, ja dasto guorahalan earenoamážit su mearrasámegeiela giellaoahpa sisdoalu.

2. Eliel Lagercrantza dutkanbarggut

Eliel Lagercrantz (1894–1973) válddii magisttaroahpu 1919. Son gárvii lisenšiathttaoahpu, ja čadahii doavttirgráda nákkáhallama Helssega universitehtas 1927. Studerenáiggis (jagiin 1921–1927) son lei studeantan sihke Hamburg, Budapest ja Parisa universitehtain. Dáid jagiid áiggi son gaskkohaga maid dagai dutkanmátkkiid Sámis, sihke Suoma, Ruota ja Norgga

bealde. Lagercrantz lei Helssega universitehta doseantan 1937–1964, ja šattai professorin 1965. (SUS 630:161: 34.) Lagercrantz barggai maid muhtun áigodaga Oslo universitehtas.

2.1. Lagercrantza dieđalaš produkšuvna birra

Lagercrantz čađahii dutkanmátkkiid iešgudet guovlluin Sámis. Dáin mátkkiin son čohkkii materiála, man vuodul son almmuhii earret eará golbma giellaoahpa. Vuosttaš giellaoahppa lea lullisámegiela, Vaapste suopmana mielde¹, mii almmuhuvvui 1923. Nubbi giellaoahppa almmuhuvvui 1926, Árjepluovve suopmana vuodul². Lagercrantz ieš gohčodii dán suopmana «oarjesámegiellan» dahje «Westlappisch». Dasto bođii davvisámegiela giellaoahppa³ jagis 1929, mearrasámegiela suopmaniid vuodul. Giellaoahpaide lassin lea Lagercrantz maid almmuhan girjji *Synopsis des Lappischen* (1941), mas addá čoahkkáigeasu sámegiela suopmaniid birra. Juohke suopmana iešvuodat čilgejuvvojit oanehaččat, ja daid olis leat teakstaovdamearkkat, mat leat ráhkaduvvon ságastallamiid hámis. Ovdamearkkat leat addojuvvon fonehtalaččat ja dalá sámegiela čállingillii, ja dasto jorgaluvvon duiskkagillii.

Lagercrantza nákkosgirji, *Strukturtypen und Gestaltwechsel im Lappischen*, almmuhuvvui 1927. Dán barggu váldoulbmilin lea sátnestruktuurra jietnadatkombinašuvnnaid iskkadeapmi. Vaikko lei čađahan ollu instrumentála mihtidemiid, de Lagercrantz ieš ii oainne iežas doavttirgrádabarggu teorehtalaš-fonehtalaš bargun. Son meroštallá dan čielga gielladieđalaš bargun, mii vuodđoduvvo maiddái psykologalaš teorijaid ala. (Lagercrantz 1927: III.)

Lassin daidda bargguide lea Lagercrantz almmuhan sihke sátnegirjiid, álbmotdikten- ja teakstačoakkáldagaid ja eará čállosiid iežas materiála vuodul. Earret giellaoahpaid, de soitet su sátnegirji *Lappischer Wortschatz* (1939) ja su girjeráidu *Lappische Volksdichtung I-VI* leat dovdosepmosat. *Lappische Volksdichtung*-ráidu lea almmuhuvvon áigodagas 1957–1966. Girjeráidu sisttisdoallá álbmotdiktenteavstaid, mat leat vižžojuvvon máng-

¹ *Sprachlehre des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen* (1923)

² *Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog* (1926)

³ *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten* (1929)

ga guovllus Sámis, ja girjiin leat sihke luodit oktan nuohtaiguin, ja máidnasat.

2.2. Lagercrantz teorehtalaš lahkoneapmi

Giela psykologalaš bealli lei dehálaš teorehtalaš lahkonanvuohki Lagercrantz dutkamis, ja son dutkkai giela ng. *gestaltpsykologijija* ja *ovdánanpsykologijija* teorijaid vuodul (gč. ee. Lagercrantz 1926: 5; 1950: 3). Gestaltpsykologijija lea psykologijasuorgi maid duiskkalaččat Max Wertheimer, Wolfgang Köhler ja Kurt Koffka vuodđudedje 1912. Gestaltpsykologijija deattuha earret eará ahte ferte oaidnit áššiid ollisvuhtan, ja ahte dan vuodul de sáhtá guorahallat ollisvuoda iešguđet osiid.

Lagercrantz lea čilgen ahte gestaltpsykologijija vuolggasadji lea váikkuhan su giellaoahpaid struktuvrii. Jus buohtastahtá giellaoahpaid árbevirolaš dahje «dábálaš» struktuvrrain, de lea son huksen giellaoahpaidis «ruovttogežiid». Son álgá stuorimus giellaovttadagaiguin, namalassii cealkagiiguin ja cealkkaosiiguin (*Ausdruckslehre – Rede und Satz* ja *Satzteile*). Dasto joatká giela unnit osiiguin, ja čilge morfologijija (*Formenlehre*), ja loahpas jietnadatoahpa (*Lautlehre*).

Gestaltpsykologalaš dutkanperspektiivva vuodul lea Lagercrantz maddái árvoštallan sihke iežas diehtoaddiid ja sin giela. Dát árvoštallamat orrot oalle ambivaleanttat. Son vuos rámda sámegiela gielalaš rikkisvuoda (Lagercrantz 1929: 1). Nuppe dáfus son mángii árvoštallá sihke iežas diehtoaddiid ja sin giela oalle negatiivvalažžan, dahje njuolgut nállealahan ládje. Dan oaidná ee. su *Synopsis*-girjjis (1941), mas čállá ahte sámít gullet primitiiva čerdii, ja ahte sis lea primitiivvalaš giella ja luondu. Son čállá viidáseappot ahte giella govvida sielu dahje silolaš návccaid, ja oaivvilda ahte son oaidná sámegielas čielga mearkkaid boarásnuvvamis dahje hedjoneamis (*Altersschwäche*). Son oaivvilda maid ahte giela formálalaš hedjoneapmi lea vuoiñjalaš váibama dahje nuossama boadus. Čuovvovaš sitáhtta lea ovdamearkan dakkár árvoštallamis:

Nicht nur die Rasse und die Sprache der Lappen sind altertümlich und primitiv. Das merkwürdigste ist sicher ihr primitives Gemüt /.../. Die seelische Grundlage der Sprache ist bei den Lappen anders beschaffen als bei uns. Wir finden die lautlichen Gestaltwechslerscheinungen sinnlos und lästig,

weil wir ihre seelischen Bedingungen nicht in uns selbst erleben. Unsere Vorstellungs- und Ausdrucksart ist in höherem Maße logisch, kritisch, gegenständlich, bewußt, einfach und zweckmäßig als die der Lappen. Die Sprache ist aber ein Ausdruck der Seele. Von den Eigentümlichkeiten der Wortstrukturen dürfen wir auf die seelischen Qualitäten schließen und können unsere Ergebnisse noch heute mit direkten Beobachtungen der Volksseele ergänzen. Die Sprachgeschichte berichtet von Zerfall und Neubildung. Die lappische Sprache offenbart viele Zeichen der Altersschwäche. Es mangelt sehr allgemein die ergänzende Wirkung der Analogie. /.../ Die Hauptursache des formellen Abbaues dürfte geistige Müdigkeit sein.⁴ (Lagercrantz 1941: 337–338.)

Lagercrantz čujuha ovdánanpsykologalaš oainnuide dalle maid, go buohtastahtá sierra sámegiela suopmaniid. Son árvvoštallá suopmaniid árvvu ja «jietnadatlaš čábbodaga», ja dan vuodul gávnna ahte muhtun suopmanat leat primitiivvalaččat, ja earát fas leat joavdan bajit ovdánandássái. Muhtun suopmaniid birra fas dadjá ahte dat leat leamaš alit ovdánandásis, muhto ahte ovdanbuktima dássi lea njiedjagoahtán. Son maid buohtastahtá iešguđet guovlluid diehtoaddiid olmmošlaš iešvuodaid, sin suopmana ja gielalaš ovdanbuktima vuodul. Lagercrantz čilge ee. ahte Várjjat sámiid giela fonehtalaš hápmi lea linis, čielggas ja fiidnát nyanserejuvvon; mii su mielas čájeha ahte Várjjat sámit leat dáiddalaš, poehtalaš, movttegis ja litnaluonddut olbmot. Nuppe dáfus muitala son Riehppovuona sámiid birra, ahte sin suopmanis leat measta oalát láhppon boares jietnadaniešvuodat (maid son ieš atná árvvus), ja ahte dán suopmanii lea váikkuhan badjesámiid garraset jietnadanvuohki. Jietnadeami vuodul oaivvilda Lagercrantz ahte Riehppovuona sámit leat duodalaččabut, boarkkabut ja dynámalaččabut go Várjjat sámit. (Lagercrantz 1963: 9.)

⁴ Ii leat dušše sámiid nálli ja giella, mat leat boaresáigásaččat ja primitiivvalaččat. Eanas mearkkašan veara lea sihkkarit sin primitiivvalaš luondu /.../. Giela silolaš vuoddu lea sámiin earálágan go mis. Min mielas leat jietnadatlaš hápmemolsašuddamat jierpmeheamit ja lossadat, go mii ieža eat vásit sin silolaš eavttuid. Min govahallan- ja ovdanbuktinmálla lea eanet logalaš, kritihkalaš, konkrehtalaš, dihtomielalaš, oktageardán ja ávkkálaš go sámiid málla. Muhto giella lea sielu olggosbuktinvuohki. Sátnestruktuvráid iešvuodaid vuodul sáhttit mii maiddáid aiddostahttit silolaš kvalitehta, ja sáhttit iežamet bohtosiid dál juo dievasmahttit álbmotsielu áicamiid vuodul. Giellahistorjá muitala billahuvvamis ja ođasmahttimis. Sámegielat čájehit ollu boarásnuvama hedjoneami mearkkaid. Dain váilot ollásit analogiija dievasmahtti doaimba. /.../ Vuoiñjalaš váiban sáhtta leat formálalaš hedjoneami váldosivva. (Mu jorgalus)

Go dál guorahalan Lagercrantz materiála ja čállosiid, de ribahan jurddašit ahte soaitá leat áibbas eará ja lunddolaš čilgehus dasa, go nie goabbat ládje árvvoštallá omd. Várjjat sámiid ja Riehppovuona sámiid. Lagercrantz orui Várjjat sámiid luhtte mihá guhkit áigodagaid go Riehppovuona ja Návuona sámiid luhtte. Soaitá leat nu ahte sus ledje eanet diehtoaddit ja čohkkii stuorat materiála Várjjagis go Riehppovuonas ja Návuonas. Mun navddán maid ahte son lei ollu buorebut oahpásnuvvan diehtoaddiide Várjjagis go eará guovlluin. Dát sáhtá leat váikkuhan sihke dasa, mo diehtoaddit leat vuostáiváldán su, ja dasa mo son ieš árvvoštallá diehtoaddiid persovnnalašvuoda.

2.3. Lagercrantz gielladieđalaš lahkoneapmi

1800-logu suopman- ja gielladutkan lei dábálaččat deskriptiivvalaš ja komparatiivvalaš. Dát bargovuohki bisttii maid muhtun muddui 1900-logu álggugeahčái. Earret eará Qvigstad barggut leat vuosttažettiin deskriptiivvalaččat. Neogrammáhtalaš dutkanoaidnu ovdánišgođii 1800-logus, ja E. N. Setälä fievrridii dáid jurdagiid suoma-ugralaš dutkanberrasii 1800-logu loahpageahčen. Neogrammáhtalaš dutkan deattuhii jietnadathistorjjá ja ng. jietnadatrievdanlágaid guorahallama. Suoma-ugralaš gielaide dutkan gulai ge measta ollásit dán dutkanárbevirrui 1800-logu loahpageahčen ja 1900-logu álggugeahčen.

Gielladieđalaččat lei Lagercrantz oahpahuovvon neogrammáhtalaš oahppo-suorgái, muhto Sammallahti meroštallá su bargguid vuosttažettiin deskriptiivvalažžan (Sammallahti 1996: 309–310). Lea liikká veara árvvoštallat man muddui dalá odđa vuogit sáhttet leat váikkuhan Lagercrantz dutkamii. Strukturalisttalaš gielladieđaprinsihpat ovdánišgohte veahážiid mielde 1800-logus, ja badjáneđje duođas 1920-logu áiggi, earenoamážit Ferdinand de Saussure gielladieđaprinsihpaid vuodul. Maiddái Praha dutkanbirrasa barggut, ee. fonema-doahpaga meroštallama hárrái, ledje dehálaččat. Lagercrantz materiála meannudeamis ja čilgehusain leat ge oasis, mat sáhttet čujuhit ahte dutkanbarggus lea sus leamaš nubbi juolgi diakronalaš dutkanárbevierus ja nuppiin julggiin fas lea geahččaleame lávket synkronalaš dutkanvugiide. Dát boahá ovdan earenoamážit suopmaniid jietnadatvuogádagaid čilgejumis.

Jietnadatkvantitehta guorahallamii geavahii Lagercrantz mihtidanapparáhta,

maid gohčoda kymográfán (*kymographion*). Kymográfá gasku lea jorri sylinddar, ja das lea motovraš mii joraha sylindara rievdatmeahttun leavtuin. Sylindara gokčá báhpriin, ja apparáhta čálan sárgu gráfaid báhprii. Apparáhtas sáhttet maid leat eanet čálanat. Kymográfain mihtidii Lagercrantz sihke vokálaid ja konsonánttaid guhkkodaga dahje bistima (*Dauer*). Mihtideami vuodul lea son dasto rehkenastán sátnemáddaga vokála- ja konsonántaosiid korrelašuvnna. Dát lea synkronalaš bargovuohki, man sáhtttá čatnat eksperimentála fonehtalaš guorahallamii. Eksperimentála guorahallan šaddagođii dábalážžan 1800-logu loahpa rájes, ja fonehtalaš guorahallan ávkkestalai ee. fysiologiija- ja akustihkkasurggiid ovdáneamis (Robins 1967: 203). Seammas go son geavaha dakkár iskanvugiid, de lea Lagercrantz čatnan buot iežas gávdnosiid sáme giela etymologalaš dieđuide.

Fonema meroštallan ii lean ollislaččat ovdánahttojuvvon dalle go Lagercrantz čálii giellaoahpaidis. Davvisáme giela giellaoahpas orru liikká nu, ahte son geahččala meannudit jietnadagaid eanet abstrákta ovtadahkan. Dan oaidná ee. su vokáladieđu ovdánbuktimis. Earret eará vokálaráidduid meroštallamis čilge son ahte ráidduin sáhttet leat ollu fonehtalaš variánttat. Čilgehusaid ja tabeallaid vuodul orru maid nu ahte Lagercrantz atná diftonggaid guhkes vokálaid allofovdnan. Son goitge ii leat ollislaččat čađahan abstraheregeahččaladdama. Jietnadagaid kategoriseren abstrákta ovtadahkan guoská vokálaide – konsonánttat eai leat meannuduvvon seamma ládje. Buot empiriija ovdamearkkat leat maid addojuvvon aivve fonehtalaččat, ja nu ii geavahuvvo jietnadagaid abstraheren praktihkalaččat materiála ovdánbuktimis. Dát lea ge várra ággan dasa, ahte Lagercrantza dutkamát meroštallojit vuosttažettiin deskriptiivvalážžan.

3. Sprachlehre des Nordlappischen – davvisáme giela giellaoahppa mearrasáme giela vuodul

Mearrasámi guovlluin čađahii Lagercrantz guhkimus dutkanmátkkiid Várjjagis. Son finai Unjárggas vuosttaš háve 1920, ja orui dalle doppe sullii vihtta mánu. Go nuppes finai Unjárggas 1925, de orui jahkebeale (suoidnemánu rájes gitta jagi lohppii). Son vulggii Várjjagis 1926 ođđajagimánu, ja manai de Riehppovutnii, gos son orui sullii beannot mánu. Dasto son vulggii Návutnii, ja lei doppe ovttá mánu áigge. Dáin mátkkiin son čohkkii

giellamateriála, mii lea vuodđun su davvisámegiela giellaohppii *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten* (1929).

Davvisámegiela giellaoahpat leat muđui čállojuvvon siseatnansuopmaniid vuodul, ja nu lea ge beroštahtti ahte Lagercrantz lea välljen čállit giellaoahpas mearrasámegiela vuodul. Giellaoahpa ovdasánis lea Lagercrantz ákkastallan man vuodul son lea välljen čállit giellaoahpaidis aiddo mearrasámegiela, Vaapste sámegiela ja Árjepluove sámegiela vuodul. Son čilge ahte son lea välljen suopmaniid mat gaskaneaset leat nu iešguđetláganat go vejolaš, ja mat idiomáhtalaččat leat nu earenoamážat ja «ráidnasat» go vejolaš. Buot giellaoahpain lea seammalágan struktuvra, vai galgá leat álki buohtastahttit suopmaniid. (Lagercrantz 1929: 1.)

Giellaoahppa lea huksejuvvon gestaltpsykologalaš ja semánttalaš vuodđo-jurddašeami vuodul. Dát ákkastallojuvvo juo ovdasánis, mas Lagercrantz deattuha ahte gielalaš ovdanbuktima logalaš struktuvra ja olgguldas hápmi gullet lahkalağa oktii ovdanbuktima semánttalaš ollisvuodas, ja ahte semánttalaš doaibma lea logalaš struktuvrra ulbmilin. Dát semánttalaš ollisvuohka eaktuda ahte cealkaga ovttaskas osiin lea mearkašupmi. (Lagercrantz 1929: 1.) Dán vuodđojurddašeami oaidná muđui ge ee. cealkkatiippaid meroštallamis (kap. IV), cealkkaollisvuoda (*Satzgestalt*) olis (kap. X § 60, ja maiddái jietnadatoahpa olis, *Gestaltwechsel*-doahpaga oktavuodas (ee. § 299).

Dás guorahalan oanehaččat giellaoahpa sisdoalu, seamma ortnega mielde go oasit bohtet ovdan giellaoahpas. Giellaoahpas leat golbma válđoasi: *Ausdruckslehre*, *Formenlehre* ja *Lautlehre*. Lean geahččalan heivehit duiskkagiela tearpmaid sámegillii. Mun välljen goitge addit duiskkagiela tearpmaid ruođuid siste, dahje čilget daid vuollečujuhusaiguin, dan dihte go Lagercrantza tearbmageavaheapmi sáhttá spiehkastit dálá sámegiela giellaoahpalaš tearbmageavaheamis. Giellaoahpas leat buot sámegiela ovdamearkkat addojuvvon fonehtalaččat, maiddái dalle go lea sáhka giellaoahpas ja morfologiijas. Lean heivehan ovdamearkkaid riektáčállimii, vai lea álkit lohkat daid, muhto lean doalahan mearrasámegiela suopmaniešvuodaid.

Muhtun sajiin lean oaidnán dárbbu buohtastahttit Lagercrantza čilgehusaid eará giellaoahpaiguin. Dalle buohtastahtán Konrad Nielsena giellaoahpain (1979 (1926–29)), go dat lea čállojuvvon sullii seamma áigge go Lagercrantza giellaoahpa. Lean maid buohtastahttán ođđaset giella-

oahpaiguin ja dutkamušaiiguin, go lea leamaš dárbu geahčadit dálá čilgehusaid.

3.1. Ovdanbuktinoahppa (*Ausdruckslehre*)

Lagercrantz giellaoahpa vuosttaš oassi lea *Ausdruckslehre*, mii sámegillii šattašii hállanoahppa dahje ovdanbuktinoahppa, ja man sisdoallu lea cealkkaohppa. Dán oasi váldofáttát leat hupman ja cealkka (*Rede und Satz*) ja cealkkaoasit (*Satzteile*). Váldooasi huksehus speadjalastá buorre muddui giellaoahpa ollislaš struktuvrra. Ovddeamus čilgejuvvojit ovdanbuktinhámi ollislašvuoda prinsihpat, dahje «hupmama hápmi» (*Die Entfaltung der Rede*). Das váldo ovdan sihke deattuheapmi ja intonašuvdna, ja earenoamáš dadjanvuogit, nu go abstrákta ja metaforalaš giella, oaniduvvon dadjanvuogit ja cealkagat main lea ng. eahpestruktuvrralaš huksehus. Viidáseappot meannuduvvojit hupmanollisvuoda oasit, nu go oanehis idiomáhtalaš dadjanmálet, maiguin ovdanbuktá dáhtu, dovdduid, miediheami dahje vuosttildeami jna., ja mat gusket hupmama dilálašvuhtii oppalaččat. Dasto easka boahtá čielga cealkkaohppa, mas čilgejuvvojit cealkkatiipat ja daid huksehus, cealkkagoallosteamit ja cealkkaoasit. (Lagercrantz 1929: 19–152.)

Cealkaga váldojuohku subjeaktaoassin (*Satzgegenstand*) ja predikáhttaoassin (*Satzaussage*) lea oahpis. Nu lea maid cealkkaosiid meroštallama váldojurddašeapmi: subjeaktaoasis gávdnat eksplisihhta ja implisihhta subjeavtta, ja dasa gullevaš attribuhtaid; predikáhtas lea oktageardán dahje mánggageardán predikáhttavearba (dálá terminologijias verbála), ja vel predikatiiva, objeakta ja adverbiala merrosat. Dasa lassin sáhtta predikáhttaoasis leat *objektiiva* cealkkaoassin. Objektiiva lea dábálaččat persuvdna, geasa predikáhttavearba čuohcá positiivvalaččat dahje negatiivvalaččat, ja objektiivva kásus lea lokatiiva dahje illatiiva. (Lagercrantz 1929: 93–94.) Lagercrantz meroštallama mielde lea ee. čuoovvovaš cealkagiin objektiiva (objektiiva lea merkejuvvon buoiddes bustávaiguin):

- (1) *Gálbbiide hal gal biškot mángga lahkái.* (Lagercrantz 1929: 60)
- (2) *Čalmmas munnje dan nálu!* (Lagercrantz 1929: 60)
- (3) *Mus leat guovte gusa.* (Lagercrantz 1929: 94)
- (4) *Stáinnariï ii liiko njuorju.* (Lagercrantz 1929: 96)
- (5) *Gánddat lávejeje borahit sohkkara nieiddaide.* (Lagercrantz 1929: 98)

Jus buohtastahtta odđaset meroštallamiiguin, de leat ovdamearkkain (1), (2) ja (5) dakkár objektiivvat maid dál meroštallat čuozáhatadverbiálan. Goalmmát cealkaga sáhtta meroštallat eksistensiálacealkkan (vrd. ee. Magga 1978: 32–33, 61; 1980: 59), mas lea lokatiivahámat adverbiala (*mus*) SVO-cealkkaortnega subjeaktasajis. Nickela giellaoahpas namahuvvo lokatiivahámat cealkkaoassi *habitiivan* (Nickel 1994: 395). Sammallahti lea giellaoahpastis meroštallan dakkár cealkkaosiid *lokatiivahápmásaš eaiggát-partisipántan* (Sammallahti 2005: 100). Njealját ovdamearka čájeha ahte dalá gielas lea *liikot*-verbii čadnon illatiivahámat objektiiva. Dakkár cealkkaoasit leat odđaset giellaoahpain meroštallojuvvon rekšuvdnaadverbiálan (ee. Magga 1980: 74) dahje illatiivaobjeaktan (Nickel 1994: 411). Go buohtastahtta dálá gielain, de lea Helander čájehan dutkamušastis ahte *liikot*-vearba ii leat rekšuvdnavearba dálá gielas (Helander 2001: 139).

Cealkkatiippaid meroštallamis leat ollu kategorijat, mat leat mearriduvvon cealkagiid sisdoalu vuodul. Oahpes kategorijat leat omd. čuorvvacealkgat, gažaldatcealkgat, gohččuncealkgat ja dábálaš muitalancealkgat. Dasto leat vel lasi kategorijat, nu go mearráduscealkka, sávaldatcealkka, dovdastancealkka ja ulbmil- dahje áigumušcealkka. Cealkagiid ja oalgecealkagiid semánttalaš juohkin, nu go dás dahkko, lea leamaš dábálaš ovdastrukturalisttalaš kategoriserenvuohki, mas juohkin ja namaheapmi dahkko sisdoalu vuodul, ii ge doaimma vuodul.

Cealkagiid huksehusas oaivvilda Lagercrantz ahte sátnortnega sadjái lea buoret hupmat dan hámis (*Gestalt*) mii ilbmá cealkaga struktuvrras ja ovttaskas sániid maŋŋálaga bordimis. Son lea ge sátnortnega sadjái árvalan doahpaga *cealkkahápmi* (*Satzgestalt*). Su čilgehusa mielde ii leat sátnortnegis sáhka sániid oktageardán ráiddusteamis, muhto baicce ahte juohke sátni assosierejuvvo dainna sániin mii bohtá ovdalis. Son viidáseappot dadjá ahte cealkkahápmi lea oalle friddja, ja ahte ii báljo sáhte sirret cealkkahámi ja cealkaga oaivildeattuheami (*Sinnbetonung*). Oaivildeattuheapmi čájehuvvo ravdadeattuheapmin (*Randbetonung*). Ravdadeattuheami čilgehussan lea Lagercrantz árvalan psykalaš lága, mii mielddisbuktá ahte silolaš reakšuvnnat ja dáhpáhusat systemáhtalaččat čohkkejuvvojit dahje «sentrejuvvojit». Dát mearkkaša ahte cealkagii hábmejuvvojit struktuvrralaš guovddážat dahje «čohkat» doppe gos daid buoremusat fuomáša, ja nu bohtet ge deattuhuvvon sánit ovdan cealkaga álggus dahje loahpas. (Lagercrantz 1929: 54–55.)

Vaikko Lagercrantz dadjá ahte cealkkahápmi dahje sátnortnet lea oalle friddja, de son čilge cealkkašlájaid olis dihto ráddjemiid dán friddjavuhtii: Earret eará lea gažaldatcealkagiin álo álgodeattuheapmi, sivas go gažaldatsátni lea álo cealkaga álggus, ja gohččuncealkagiin lea fas predikáhta vearba álo cealkaga álggus. Sávaldat- ja dovddastancealkagiid dovdomearkan lea, ahte konjunkšuvdna dahje advearba lea cealkaga álggus. Subjeavtta ja predikáhttavearbba (verbála) ortnet gullet oktii. Čilgehusas deattuhuvvo mánggagewardán verbála, ja earuhuvvo gaskal verbála positiivvalaš ja negatiivvalaš sisdoalu. Positiivvalaš mánggagewardán verbálas lea veahkkevearba ovdal váldovearbba, ja subjeavtta sadji sáhtá muhtomin leat veahkkevearbba ja váldovearbba gaskkas, gč. ovdamearkka (6). Negašuvdnavearba lea dábálaččat váldovearbba ovddabealde, gč. ovdamearkka (7), muhto sáhtá maid leat váldovearbba maŋábealde, gč. ovdamearkka (8). Muđui lea negerejuvvon cealkaga subjeavtta sajádahkii eaktun sihke veahkkevearbba sadji váldovearbba ektui ja makkár sániin cealkka álgá. (Lagercrantz 1929: 56–57.)

(6) *Dat lejje **guollebáni** gáikkihan hávi surmii.* (Lagercrantz 1929: 56)

(7) ***Eat** mii dájjadan moskun.* (Lagercrantz 1929: 57)

(8) *Váldde fiermmi vissui, amas njuoskka **ii**.* (Lagercrantz 1929: 57)

Lagercrantz čilge muđui ahte objeakta áinnas lea predikáhttavearbba ovddabealde, ja hui dávjá vel cealkaga álggus, gč. ovdamearkkaid (9) ja (10). Jus akkusatiivaobjeakta gullá infinitiivvi, de lea objeavtta sadji álo infinitiivva ovddabealde, ja hui dávjá finihitta vearbba ja infinitiivva gaskkas. Go objeavttas ii leat dakkár sajádat, de dat boahtá das go vearba deattuhuvvo earenoamážit, dahje go vearba ferte leat cealkaga álggus, nu go gohččuncealkagiin dahje ng. mearráduscealkagiin. (Lagercrantz 1929: 59–60.)

(9) ***Ulluid** gárejit gáraiguin.* (Lagercrantz 1929: 59)

(10) *Vuovsa juo **gurmma**⁵ njulgii.* (Lagercrantz 1929: 59)

Objektiivva birra fas čilge, ahte das lea earenoamáš friddja sajádat cealkkaollisvuodas (Lagercrantz 1929: 60). Jus objektiivva lea deattuhuvvon, de dat lea áinnas cealkaga álggus, gč. ovdamearkkaid (1), (3) ja (4).

⁵ Originála cealkka lea [vũõʃsa juo kur^umma núl^eki].

3.2. Hápmeoahppa (*Formenlehre*)

Morfologijaoassi dahje hápmeoahppa (*Formenlehre*) lea giellaoahpa oaneheamos oassi. Dan váldoosit leat sátnesojaheapmi (*Wortbiegung*), suorggi-deapmi (*Ableitung*) ja goallosteapmi (*Zusammensetzung*). Čuorvvasánit jna. meannuduvvojit sierra, hápmeoahpa álggugeahčen, seamma málle mielde go cealkkaoahpas.

Sátnesojaheapmi lea juhkkovuvvon nominálflekšuvdnan ja personálflekšuvdnan. Nominalflekšuvnnas meannuduvvojit sihke substantiivvat, adjektiivvat, lohkosánit, pronomenat, advearbbat, dilálašvuodasánit/gaskavuodasánit (*Verhältniswort*) ja konjunkšuvnnat. Lagercrantz logahallá čieža kásusa nomeniid sojaheamis, namalassii nominatiivva, akkusatiiva-genitiivva, essiivva, abessiivva, komitatiivva, lokatiivva ja illatiivva. Akkusatiiva-genitiivva oktavuodas son namuha dáid kásusiid historjjálaš oktiigahččama. Son lea bidjan nomeniid abessiivavariántta *haga* kásusiid searvái, muhto fuomášuhtá ahte dat ilbmá vuosttažettiin ovttaidlogus, seamma ládje go essiiva (Lagercrantz 1929: 155). Buohtastahttin dihte sáhtá namuhit ahte Konrad Nielsen maid váldá abessiivva fárrui kásusiid logahallama oktavuodas, muhto ahte son problematisere abessiivva stáhtusa kásusin, ii ge váldde dan fárrui go addá ovdamearkaparadigmaid (gč. Nielsen (1979 (1926–29): 62–66). Ođđaset giellaoahpain, omd. Nickela giellaoahpas, leat *haga*-kombinašuvnnat kategoriserejuvvon postposišuvdnakonstrukšuvdnan (Nickel 1994: 178).

Nu go bajábealde lea namuhuvvon, de leat nominálflekšuvnna vuollái biddjon maiddá advearbbat ja konjunkšuvnnat, ja vel ng. dilálašvuoda-/gaskavuodasánit. Mun árvvoštalan ahte dát sátnekategorijat leat fárus dás dan dihte go dain sáhtá leat oassálaš nomensojaheapmi. Advearbbat leat juhkkovuvvon ee. oktageardán advearban, advearban main leat kásusgehčosat, advearban main leat suorggidangehčosat ja goallosadvearban. Kásusat mat geavahuvvojit advearbbaid olis leat akkusatiiva-genitiiva, essiiva, abessiiva, illatiiva ja prolatiiva. (Lagercrantz 1929: 189.) Dilálašvuodasánit leat, dálá definišuvnna mielde, postposišuvnnat ja preposišuvnnat, ja sánit mat sáhttet geavahuvvot pre- dahje postposišuvdnan. Lagercrantz čilge ahte ng. sojahuvvon dilálašvuodasánit huksejuvvojit suorggidangehčosiiguin ja «stirdon» kásushámiiguin. Dán kategoriija oktavuodas namuha son maid rekšuvnna, go čilge ahte akkusatiiva-genitiivvahámat substantiivvat mearridit dilálašvuodasániid. (Lagercrantz 1929: 192.) Jus dás maid buohtastahtá

eará giellaoahpaiguin, de dain oaidná ahte ee. advearbbat, konjunkšuvnnat ja pre- ja postposišuvnnat meannuduvvojit sierra, nu gohčoduvvon sojakeahtes sátnin (Nielsen 1979 (1926–29), Nickel 1994).

Personálflekšuvdna lea vearbaid sojageapmi. Árvvoštalan ahte tearbma *personálflekšuvdna* čujuha dasa, ahte vearbbat sojahuvvojit ee. persovdna-kategorijaid mielde. Vearbahámiid váldojuohku lea diedusge biddjon gaskal finihhta ja infinihtta hámiid. Finihhta hámiid dovdomearkan leat meroštallojuvvon 1) positiivvalaš ja negatiivvalaš váldohámit, 2) vuogit (Modi): indikatiiva, imperatiiva, supiidna, dubitatiiva ja kondišunála, 3) áigi: preseansa ja preterihtta, 4) ng. *Handlungsformen*, 5) lohku: ovttaidlohku, guvttiidlohku ja mánggaidlohku, ja 6) persovnnat: vuosttaš, nubbi ja goalmmát persovdna (Lagercrantz 1929: 194). Vugiid logahallamis geavaha Lagercrantz tearpma dubitatiiva⁶, mii čujuha eahpádussii dahje eahpesihkarvuhtii. Dálá terminologiija mielde lea dát potentiála-vuohki. Finihhta hámiid njealját dovdomearka (*Handlungsformen*) ii čilgejuvvo lagabuid, ii ge leat fárus paradigmmaid čilgemis.

Dán oasis lea muđui beroštahtti oaidnit infinihtta hámiid kategoriserema. Sámegiela infinihtta hámiid kategoriseren ii leat leamaš áibbas sajáiduvvan dalá giellaoahpa árbevius, ja dan dihte sáhtta ge das oaidnit erohusaid giellaoahpas giellaohppii. Lagercrantz meroštallá čuovvovaš infinihtta vugiid (*infiniten Modi*): 1) infinitiiva, 2) negatiivvalaš sátnemáddagat, 3) gerunddat (gerunda I ja gerunda II dahje gerundiiva), 4) partisihpat (partisihppa imperfeakta ja partisihppa perfeakta); ja daidda lassin vel verbála substantiivvat, adjektivvat ja advearbbat). (Lagercrantz 1929: 194, 198.) Hápmeoahpa oasi ii leat álki lohkat, ee. dan dihte go tearbmageavaheapmi ii leat konsekveanta paragráfas paragráfii, ja go ovdamearkaparadigmmaid huksen ja ovdanbuktiin ii leat ovttalágan. Lagercrantzas orru leamaš ulbmilin váldit fárrui sihke Unjárgga, Riehppovuona ja Návuona ovdamearkkaid. Lea liikká váttis buohtastahttit ovdamearkkaid, go «báikkálaš» paradigmmain ain váilot hámit, dahje go ovdamearkasánit leat lonuhuvvon. Sivvan dasa sáhtta leat ahte juohke báikki materiála ii sisttisdoala dievaslaš paradigmmaid dain sániin maid čállii lea válljen geavahit ovdamearkan.

⁶ Latiinnagillii *dubiosus*, *dubius* = eahpideaddji

3.3. Jietnadataohppa (*Lautlehre*)

Jietnadataohpa váldoosit leat jietnadatkombinašuvnnat (*Kombinationslehre*) ja jietnadattiippat (*Typenlehre*). Nu go ovdalis lea čilgejuvvon, de geavahii Lagercrantz mihtidanrusttega kymográfá jietnadatkvantitehta ja konsonántamolsašuddamiid guorahallamis. Mihtidanbohtosat čájehuvvojit sihke tabeallain (Lagercrantz 1929: 308–309, 312) ja sierra gráfalaš govvosiin.

Jietnadagat leat meroštallojuvvon jietnadanvuogi ja -báikki vuodul. Vokálaid logahallan vástida dábálaš vokálanjeallječiegaga. (Lagercrantz 1929: 302.) Konsonánttat leat fas biddjon vástideaddji tabellii (Lagercrantz 1929: 308–309). Jietnadattabeallain boahtá maid ovdan, jus leat jietnadanerohusat sierra guovlluid suopmaniin. Guovllu erohusat leat merkejuvvon ná: N = Unjárga, R = Riehppovuotna ja K = Návuotna.

Vokálat

Vokálat leat meroštallojuvvon vuosttažettiin orála jietnadahkan. Nasalisašuvdna čilgejuvvo distributovrralaš iešvuohtan, mii gullo maŋŋil nasála konsonánttaid ja *h*-jiena. Jietnadanvuogis váldo muđui vuhtii dievasvuohta (*Fülle*)⁷, čuoddjilvuohta (*Stimmverhalten*)⁸ ja čielggasvuohta (*Klarheit*)⁹ (Lagercrantz 1929: 301). Leat ovttaskas vokálat dahje monoftonggat, ja duppalvokálat dahje diftonggat. Lagercrantz lea earuhan gaskal «albma diftonggaid» (*echten Diphtonge*) ja jietnadatovttastumiid, maid son ii meroštala albma diftongan, duiskkagillii *unechten Diphtonge*. Albma diftongan gohčoda daid vokálaovttastumiid, mat sisttisdollet beallevokála (*i, u*). Lagercrantz ii meannut dáid viidáseappot vokálaid oktavuodas, go son dadjá ahte albma diftonggaid beallevokála doaibmá konsonántan. Nu gohčoduvvon *unechten Diphtonge* leat vokálaovttastumit *ie, eä, oa* ja *uo*. Lagercrantz ii čilge manne son ii meroštala dáid albma diftongan, muhto soaitá leat dan dihte go dat leat vuolláneaddji ovtastumit, eai ge lokta-neaddji.

⁷ Jietnadat meroštallojuvvo juogo stávvalhuksejeaddjin (*Stellungslaute/Silbenbildenden Vokale*) dahje stávvalrastideaddjin (*Übergangslaute/Schwavokale*).

⁸ Jietnadat meroštallojuvvo juogo čuoddjilis jietnadahkan (*vollstimmhaft*) dahje unnit dahje eanet čuojakeahtes jietnadahkan (*gehaucht*). Čuojakeahtesvuodas namuhuvvo distribušuvdna eaktun, go dakkár vokálat gávdnojit deattohis stávvaliin (*unbetonten Silben*).

⁹ Jietnadat meroštallojuvvo juogo čielga (*klar*) dahje geahpiduvvon jietnadahkan (*reduziert*). Go jietnadaga čielggasvuohta lea geahpiduvvon, de dat čilgejuvvo eahpedievaslaš jietnadeami boadusin.

Distribušuvnna vuodul leat vokálajietnadagaid variánttat čohkkejuvvon kategoriijaide, mat gohčoduvvojit ráidun (*Reihe*), klássan (*Klasse*) ja sekšuvdnan (*Sektion*). Ráidduin leat vuosttaš stávvala vokálatiipat, ja klássain leat nuppi stávvala vokálatiipat, mat rivdet paradigma siskkobealde. Sekšuvnnain leat fas nuppi stávvala vokálatiipat, main lea váikkuhus vuosttaš stávvala vokálaide. Vokálaráiddut vástidit sámegeiela jietnadathistorjjálaš vokálaráju. Juohke ráidu, klássa ja sekšuvdna sáhtta sisttisoallat ovttá dahje eanet fonehtalaš variánttaid. Guhkes ráidduin leat maiddá diftongajietnadagat *ea*, *uo*, *oa*, ja *ie*. Lagercrantz orru geahččame diftonggaid ollislaš vokálaovttadahkan, mat molsašuddet ovttaskas jietnadagaiguin. Dát mearkkaša ahte juohke guhkes ráidu ovddasta guokte vejolaš fonehtalaš realisašuvnna (guhkes vokála ~ diftonga), ja ahte realisašuvdna molsašuddá paradigma siskkobealde. Dákko orru Lagercrantz vuos vuhtiiváldime diftongajietnadagaid ovdáneami guhkes vokálaide vuodul, ja nuppe dáfus orru geahččame diftonggaid guhkes vokálaide allofovdnan.

Oanehaččat ráidduid, klássaide ja sekšuvnnaide birra:

- **Ráiddut** (*Reihen*) leat *Ī, Ī, Ē, Ą, Ā, Ŏ, Ō, Ũ* ja *Ū*. Juohke ráidu sisttisoallá ovttá dahje eanet fonehtalaš variánttaid, mat sáhttet leat sáni vuosttaš stávvalis. Oanehis ráidduin leat oanehis, ovttaskas vokálajietnadagat. Guhkes ráidduin fas leat guhkit jietnadagat ja diftongajietnadagat (ng. *unechten Diphtonge*). Guhkes ráidduid jietnadagat leat juogo guhkit (*gedehnt*) ja leat etymologalaš duppal-konsonánttaid/konsonántajoavkkuid ovddabealde; dahje leat liige guhkit (*übergedehnt*) ja leat etymologalaš ovttaskas konsonánttaid ovddabealde. Oktiibuot gártet de 14 ráiddu: 5 guhkes ráiddu, main leat sihke guhkes ja liige guhkes jietnadagat (5 x 2), ja vel 4 oanehis ráiddu.
- **Klássa** (*Klassen*) sisttisdollet nuppi stávvala vokálavariánttaid. Klássaide meroštallan ii oro leame konsekveanta: Deattuhuvvo álggus ahte leat *I-*, *A-* ja *U-*klássa, ja ahte dasto gártet 14 x 3 = 42 vejolaš kombinašuvnna gaskal vuosttaš stávvala vokálaráiddu ja nuppi stávvala klássa. Dán čilgehusa vuodul lea maid hábmejuvvon Tabealla 8 (Lagercrantz 1929: 241–242.). Eará sajis fas čilgejuvvo ahte nuppi stávvala vokálain leat guhka klássa, namalassii sihke oanehis ja guhkes ráiddut *Ī, Ī, Ą, Ā, Ũ* ja *Ū* (Lagercrantz 1929: 349).

- **Sekšuvnnat** (*Sektionen*) sisttisdoallet maid nuppi stávvála vokálaid, mat váikkuhit vuosttaš stávvála vokálaid jietnadeapmái. Leat čuovvovaš 5 sekšuvnna: *Ī* ja *Ū*, *Ī*, *Ā* ja *Ā*(~*Ā*), *Ā*, *Ū*.

Vuosttaš stávvála *ráiddut* sáhttet sisttisdoallat eanet jietnadatvariánttaid. Oanehis *I*- ja *O*-ráidduin (*Ī* ja *Ō*) lea dušše okta variánta goappásge (*i*₁ ja *o*₁), mat leat oktasaččat buot suopmaniin, beroškeahttá nuppi stávvála klássa. Oanehis *U*-ráiddus (*Ū*) leat maid unnán variánttat, ja variašuvdna lea merkejuvvon dušše fal Unjárgga suopmanis. Oanehis *A*-ráiddus (*Ā*) gal leat eanet variánttat, mat rivdet suopmaniid ja nuppi stávvála klássaid mielde¹⁰. (Lagercrantz 1929: 242–243.)

Guhkes *A*-ráiddus (*Ā*) leat maid ollu variánttat, mat rivdet suopmaniid ja nuppi stávvála vokálaid mielde¹¹. Guhkes ráidduin *Ī*, *Ē*, *Ō*, ja *Ū* leat fárus molsašuddamat gaskal ovttaskas jietnadagaid ja *unechten Diphtonge*, namalassii *i~ie*, *e~eä*, *o~oa*, *u~uo* (dás addojuvvon dárkagiid haga). Čilgehusain bohtá ovdan ahte Lagercrantz meannuda *unechten Diphtonge* ollislaš vokálaovttadahkan¹², mat paradigmas molsašuddet guhkes vokála-jietnadagaiguin. (Lagercrantz 1929: 302, 305.) Das sáhttá ge dulkot ahte Lagercrantz oaidná diftongajietnadagaid ja guhkes vokálaid seamma jietnadatovttadaga allofovndan.

Konsonánttat

Konsonánttat meroštallojuvvojit jietnadanbáikki ja jietnadanvuogi vuodul.

Konsonánttaid čilgejumis deattuha Lagercrantz ng. sátnemáttakonsonánttaid

¹⁰ Unjárgga suopmanis leat variánttat *e~ε₁~α* (*ä*) go nuppi stávvalis lea I-klássa, variánttat *e~α* (*α*, *o*)~*α* (*ä*) go nuppi stávvalis lea A-klássa, ja *ε~ε₁* (~*α*) go nuppi stávvalis lea U-klássa. Riehppovuona suopmanis lea *q*, beroškeahttá nuppi stávvála klássa. Návuona suopmanis leat fas variánttat *q*, *ε* (*q~ε*) go nuppi stávvalis lea I-klássa, ja variántta *q* go nuppi stávvalis leat A- ja U-klássat.

¹¹ Unjárgga suopmanis leat variánttat *ä₁~a₂~q* go nuppi stávvalis lea I-klássa, variánttat *ä₁~a₂~q* go nuppi stávvalis lea A-klássa, ja *q* go nuppi stávvalis lea U-klássa. Riehppovuona suopmanis leat *ä~q* go nuppi stávvalis leat I- ja A-klássa, ja *q* go nuppi stávvalis lea U-klássa. Návuona suopmanis lea fas variántta *q* beroškeahttá nuppi stávvála klássa.

¹² «Die unechten Diphtonge /.../ werden als einheitliche Vokaltypen behandelt» (Lagercrantz 1929: 302).

hápmemolsašuddama (*Gestaltwechsel des Stammkonsonanten*), ja konsonánta- ja vokálajietnadagaid kombinašuvdnavejolašvuodaid ja distribušuvna. Hápmemolsašuddan vástida dássemolsuma, ja dan guorahallamis son váldá vuhtii etymologalaš dahje giellahistorjjálaš beliid ja geavaha maiddái kymográfalaš jietnadatmihtidemiid. Mihtidemiid gráfat bohtet ovdan govvošiin (*Kurventafeln*), ja dulkojuvvon jietnadatguhkkodagat fas bohtet ovdan tabeallain. Tabeallain oaidná ovttaskas sátnemáttavokála ja -konsonántta bistima (*Dauer*), ja jietnadatovttastumiid guhkkodaga oktiibuot, mihtiduvvon čuođádassekunddaid mielde. (Lagercrantz 1929: 311.) Hápmemolsašuddan čilgejuvvo fonehtalaš ovttadagaiguin, čuovvovaš minstara mielde (Lagercrantz 1929: 251):

Tabella 1: Hápmemolsašuddanminsttar Riehppovuona ovdamearkkaiguin. Heivehuvvon Lagercrantz Schema 2 vuodul. (Lagercrantz 1929: 251.)

Nubbi stávval lea álgoálgosaččat							
rabas:				gitta:			
Nuppi stávvala vokála lea etymologalaččat							
guhkki		oanehaš		guhkki		oanehaš	
	n_1	:	n_2	~	n_3	:	n_4
*	$\bar{\partial}p'$:	$\partial p'$	~	$\partial p'$:	\acute{p}'
**	$\partial p'$:	$\partial p'$	~	$\check{\partial}p'$:	\acute{p}'

* Go vuosttaš stávvalis lea etymologalaččat oanehis vokála.

** Go vuosttaš stávvalis lea etymologalaččat guhkes vokála.

Lagercrantz čatná konsonántaguovddáža¹³ molsašuddama vuosttažettiin nuppi stávvala etymologalaš iešvuodaide. Minstaris earuhuvvo gaskal primára hápmemolsašuddama ($n_2 \sim n_3$) ja sekundára hápmemolsašuddama ($n_1 : n_2$ ja $n_3 : n_4$). Primára molsašuddama eaktun lea nuppi stávvala etymologalaš gitta- dahje rabasvuohhta, sekundára molsašuddama eaktun lea fas nuppi stávvala guhkkodat. Lagercrantz čilge ahte etymologalaččat

¹³ Lagercrantz gohčoda dáid vokálaidgaskasaš konsonántan (*intervokalische konsonanten*).

sáhtta sátnemáttavokála ja -konsonánta leat juogo oanehaš dahje guhkki. Go vokáloaassi lea vuoitil, de gohčoduvvo struktuvra vokáladettolažžan (*vokalgipflig*); ja go konsonántaoassi lea vuoitil, de gohčoduvvo konsonántadettolažžan (*konsonantgipflig*). Son čállá maid vuosttaš stávvála vokála ja konsonántaguovddáža gaskavuodas, ahte maŋŋil oanehis vuosttaš stávvála vokála dábálaččat čuovvu veahá guhkit konsonántaguovddáš.

Bajábeale minstara vuodđun orru leame sámegiela etymologalaš dássemolsašupmi, mas ledje njeallje ceahki. Váttisvuohtan dáiguin hápmemolsašuddan struktuvrraiguin lea, ahte fonehtalaš transkripsuvdna čájeha unnán erohusa iešguđet cehkiid gaskkas. Dáid erohusaid lea maid váttis áicat, dahje ii leat vejolaš daid áicat, go geahččá kymográfamihtidemiid gráfalaš govvosiid.

Vuosttaš stávvála vokála kvantitehta lea namuhuvvon oanehažžan (*kurz*) ja guhkkain (*gedehnt*) (Lagercrantz 1929: 252–253). Guhkes ráidduid jietnadagat sáhttet leat juogo guhkit dahje liige guhkit (*übergedehnt*), ja paragrafain 271, 272, 276 ja 278 leat ollu sátnuovdamearkkat, mat galget čájehit kvantitehtaerohusaid (Lagercrantz 1929: 241–248.) Guorahaladettiin sátnuovdamearkkaid lean gávdnan ahte omd. diftoŋgakvantitehtaid merkenvuohki lea hui girjái. Leat ollu fonehtalaš kvantitehtat, ja daid merken sáhtta orrut veahá soaittáhagas. Jietnadatoahpa sátnuovdamearkkain gávdnen ee. olles 12 fonehtalaš diftoŋgakvantitehta. Lagercrantz lea čilgen gávccii merkenvuogi guhkkodatnamahusaiguin (Lagercrantz 1929: 311), dasto lea son vel geavahan njeallje merkenvuogi maid son ii čilge. Oainnán vel, ahte son muhtun muddui geavaha seamma kvantitehtaid sihke *gedehnte* ja *übergedehnte* ovdamearkkaid čállimis. Nappo ii sáhte ge dušše geahččat *gedehnte* ráidduid ovdamearkkaid ja dain čoaggit oanehit diftoŋgakvantitehtaid; iige sáhte *übergedehnte* ovdamearkkain čoaggit guhkit kvantitehtaid.

Diftoŋgakvantitehtat mat geavahuvvojit sátnuovdamearkkain, bohtet ovdan vulobeale tabeallas. Kvantitehtat juohkásit ná:

- kvantitehtat mat dušše geavahuvvojit *gedehnte* ráidduid ovdamearkkain
- kvantitehtat mat geavahuvvojit sihke *gedehnte* ja *übergedehnte* ráidduid ovdamearkkain
- kvantitehtat mat geavahuvvojit dušše *übergedehnte* ráidduid ovdamearkkain

Diftoŋgakvantitehtat leat (*n* ovddasta vokála, Lagercrantz vuogi mielde):

Tabella 2: Sprachlehre des Nordlappischen, diftoŋgakvantitehtat (Lagercrantz 1929: 311)

Kvantitehta	ññ·	<i>n·n</i>	<i>n·n·</i>	ññ	ññ·	<i>nn</i>	<i>ñ·ñ</i>	ññ	ññ	<i>nn·</i>	ññ	<i>n·ñ</i>
EL «Stufen»- namahus	halb- kurz*	lang	**	halb- lang	halb- lang*	lang	über- lang*	über- lang	über- lang	**	**	**
Kvantitehtaid meroštallan	sierra <i>gedehnte</i> kvantitehtat			oktasas <i>gedehnte/über- gedehnte</i> kvantitehtat			sierra <i>übergedehnte</i> kvantitehtat					

* Dáid kvantitehtaid deaddu ii leat kommenterejuvvon Lagercrantz kvantitehtalisttus (s. 311).

** Dát kvantitehtat eai leat almmuhuvvon kvantitehtalisttus (s. 311).

Lea váttis oaidnit, man vuodul Lagercrantz lea juohkán V1 diftoŋggaid *gedehnte* ja *übergedehnte* ráidun. Mu árvvoštallan lea, ahte son ii leat dalá rustegiiguin nákcen mihtidit ja earuhit diftoŋggaid kvantitehta doarvái dárki-lit. Dan oaidná maiddá su gráfalaš ovdanbuktimis (*Kurventafeln*): gráfaid vuodul ii sáhte oaidnit distinktiivva erohusaid gaskal su postulerejuvvon diftoŋtakvantitehtaid. Dalle šaddá ge váttis árvvoštallat vejolaš gaskavuodaid gaskal vuosttaš stávvala vokála kvantitehtaid ja konsonántaguovddáža ja nuppi stávvala vokála iešvuodaid.

4. Čeahkkáigeassu

Lagercrantz giellaoahppa lea beroštahtti mángga dáfus. Vuosttažettiin lea sus gestaltpsykologalaš lahkoneapmi, masa son čanai vel semánttalaš jurddašeami. Dat vuohki mearridii sihke su čilgehusaid, giellaosiid kategoriseremiid ja namahusaid. Cealkkatiippaid kategoriserenvuohki ja namaheapmi lea ovdastrukturalisttalaš semánttalaš vuohki, mas meroštalle cealkagiid ja cealkkaosiid sisdoalu vuodul, ii ge doaimma vuodul. Psykologalaš lahkonanvuogi vuodul son fas árvalii odđa doahpágiid, nu go cealkkaohpas *cealkkahápmi* (*Satzgestalt*) ja *ravdadeattuheapmi* (*Randbetonung*); ja jietnadatoahpas *hápmemolsašuddan* (*Gestaltwechsel*). Psykologalaš lahkonanvuohkáii gullá maid ahte son vuos čilge gielalaš iešvuodaid, ja dasto daid vuodul árvvoštallá sihke diehtoaddiid ja sin ovdanbuktinvuogi. Son oaivvilda ee. ahte dihto cealkkaovttastumit leat eahpesystemáhtalaččat dahje eahpesyntávssalaččat (*Folgevidrige Entfaltung der Rede*). Čilgehussan dasa árvala Lagercrantz ahte lea sápmelaččaid irrašunála jurddašanvuohki mii dávjá billista hupmama. (Lagercrantz 1929: 23.)

Mu mielas lea Lagercrantz giellaoahpas earenoamáš beroštahtti geahčadit daid dieđuid maid sáhtá gávdnat mearrasámegiela jietnadeami birra. Lagercrantz lea geahččalan guorahallat vuosttaš stávvala vokála ja dan oktavuoda konsonántaguovddáži ja soggevokálii. Dát lea fáddá mii ain dál gáibida eanet guorahallama. Lea maid ávkkálaš ahte son lea dárkilit merken suopmanvariašuvnnaid, sihke sierra mearrasámi guovlluid gaskkas (Unjárgga, Riehppovuona ja Návuona suopmaniid erohusat), ja maddái dalle go lea erohus seamma guovllu informánttaid jietnadeamis.

Muđui sáhtá Lagercrantz materiála leat miellagiddevaš dálá digaštallamii sámegiela cealkkahámiid ja sátneortnega birra. Son meroštallá sámegiela cealkkahámi (*Satzgestalt*) earenoamáš friddjan, ja su cealkkaoahpas leat ollu ovdamearkkat das, maid son lea árvvoštallan mearrasámegiela norbman cealkkahámiid oktavuodas.

Eliel Lagercrantz orru leamaš innovatiivva dutki. Son geavahii, dalá áigge mihtuid mielde, ođđaáigásaš veahkkeneavvuid ja geahččalii dain ávkkástallat iežas dutkamis. Orru measta nu, ahte son geahččalii dahkat juoidá, masa sus eai lean vuos doarvái buorit veahkkeneavvut, ja masa dalá teoriija- vuodđu ge ii lean doarvái bures ovdánahttojuvvon.

Daid nállevealaheaddji árvvoštallamiid ja oaiviliid maid Lagercrantz ovdanbuktá, ferte dieđusge geahččat dalá servodathistorjjálaš ja dieđalaš oainnuid boadusin. Su teoriijat ja oaivilat gulle dalá dieđa- ja dutkanárbevuirui, eai ge dakkár oainnut leat dál šat áigeguovdilát eai ge dohkálaččat. Lea goitge beroštahtti čiekŋudit dan materiálii maid Lagercrantz lea čohkken ja almmuhan, go dán materiálas lea ain relevánsa, sihke gielladutkamii ja álbmotdiktendutkamii.

Gáldut

HELANDER, NILS ØIVIND 2001: *Ii das šat murrii iige báktái. Davvisámegiela illatiivva geavaheapmi*. Dieđut 1/2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

LAGERCANTZ, ELIEL 1923: *Sprachlehre des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen*. Bulletin. Kristiania: Universitetets etnografiske museum.

- 1926: *Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1927: *Strukturtypen und Gestaltwechsel im Lappischen. Akademische Abhandlung*. Sonderabdruck aus den Mémoires de la Société Finno-ougrienne. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1929: *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten*. Bulletin 3. Oslo: Oslo Etnografiske Museum.
- 1939: *Lappischer Wortschatz*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1941: *Synopsis des Lappischen*. Oslo Etnografiske Museums skrifter, Bind 2 hefte 4. Oslo: Oslo Etnografiske Museum.
- 1950: *Entwicklungspsychologische Analyse lappischer Folklore*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia/Academica Scientiarum Fennica.
- 1957–1966: *Lappische Volksdichtung I–VI*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- 1963: *Lappische volksdichtung VI. Texte aus den See-, Nord-, West- und Südlappischen dialekten*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 126. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MAGGA, OLE HENRIK 1978: *Lokative læt-setninger i samisk*. Diedot 1/1978. [Guov'dagæi'dno]: Sámi Institut'ta.
- 1980: *Giellaoahppa. Jietna-, hápme- ja cealkkaoahppa oanehaccat čilgejuvvon*. Diedut 3/1980. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- NICKEL, KLAUS PETER 1994: *Samisk grammatikk*. Rievdaduvvon 2. deaddileapmi. [Karasjok]: Davvi Girji o.s.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1926–29): *Lærebok i lappisk (samisk)*. Bind I Grammatikk. 2. opplag,. Oslo: Universitetsforlaget.
- RAVILA, PAAVO 1932: *Das Quantitätssystem des Seelappischen Dialektes von Maattivuono*. Suomalais-Ugrilaisen seuran toimituksia LXII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ROBINS, R. H. 1967: *A Short History of Linguistics*. Longman Linguistic Library, title no. 6, (Third impression). London: Longman Group Limited.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1996: History of Finno-Ugric Linguistics in the Nordic Countries. – Carol Henriksen et.al. (doaim.), *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden* s. 297–323. Oslo: Novus Forlag.

——— 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura. Kataloga 630:161. Suoma riikkaarkiiva, Helsinki.

Eliel Lagercrantz – the Sami language researcher who published a grammar on the sea Sami language

Eliel Lagercrantz (1894–1973) completed his doctor’s degree in the University of Helsinki in 1927. While working on his degree, he studied for shorter periods at the universities of Hamburg, Budapest and Paris between the years 1921 and 1927. In this period, he also conducted field trips to Sami areas of Finland, Sweden and Norway. He held positions mainly at the University of Helsinki, and became professor there in 1965. He also held a position at the University of Oslo for some time.

This article contains a brief presentation of Lagercrantz’ research, and also a short examination of his scientific views and perspectives. The main part of the article is a study of Lagercrantz’ grammar on the sea Sami dialect (a sub dialect of North Sami). Eliel Lagercrantz may be considered as a controversial researcher, mainly because of his scientific views, but also in his choice of methodologies. He brought a gestalt-psychological view to his language research, and used (for his time) modern, experimental methods with his informants. Although he claimed to be fascinated with the Sami languages, at times he presented quite negative and discriminating views of his informants. These views should probably be seen as a result of the general scientific perspectives of the period in which he did his research. I still think that the material he presents is valuable and deserves to be examined for example in connection with the present research of the dialects in the areas where Lagercrantz conducted his fieldwork.

Marit B. Henriksen

Sámi allaskuvla

marit-breie.henriksen@samiskhs.no